

Kurs logiki: lekcja 12. Treść, zakres i ostrość nazwy

- [Wprowadzenie](#)
- [Animacja](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, tłum. D. Gromska, s. 1094.

Kurs logiki: lekcja 12. Treść, zakres i ostrość nazwy

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Jeżeli słyszysz zdanie: „Ten uczeń to łobuz”, wiesz już, że użyte są w nim dwie konkretne nazwy generalne. Widzisz jednak, że czymś się od siebie różnią. Po czym to poznasz? Po tym na przykład, że łatwiej zaprzeczyć, iż ktoś jest łobuzem, niż że jest uczniem. Bierze się to z pewnej właściwości nazw – jest nią ostrość. Niektóre nazywane przez nas zbiory czy stany rzeczy lub osób są trudniejsze do jasnego uchwycenia. Dobrze jest w rozmowie uświadamiać sobie ostrość nazw, którymi operujemy. W dzisiejszej lekcji poznasz także treść nazwy, jej zakres oraz pojęcie funktora nazwotwórczego.

Twoje cele

- Poznasz kolejne ważne kryteria podziału nazw.
- Poćwiczysz odróżnianie nazw według ostrości.
- Nauczysz się w praktyce stosować kategorię treści i zakresu nazwy.
- Usystematyzujesz wiedzę na temat różnych rodzajów i sposobów odróżniania od siebie nazw.

Animacja

Polecenie 1

Zapoznaj się z animacją dotyczącą treści, zakresu i ostrości nazwy. Następnie zapisz zacytowany w filmie dialog w takiej formie, żeby kategorie używane przez obie strony były ostre.

A: To okropne, że nie powiedziałeś mi prawdy.

B: Okropne byłoby, gdybym powiedział prawdę.

A: Ale zatajanie prawdy jest nieetyczne.

B: Ja jej nie zataiłem, tylko nie wyjawiałem.

A: Tylko prawda może ocalić człowieka.

B: Albo go pograżyć.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DY9yvaOiV>

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Nagranie filmowe lekcji pod tytułem *Nazwa – jej treść, zakres i ostrość*.

Polecenie 2

Podaj przykład nazwy generalnej i wyodrębnij jej treść, czyli podaj cechy pozwalające odróżnić rzecz lub osobę, którą ona oznacza, od wszystkich innych nazw.

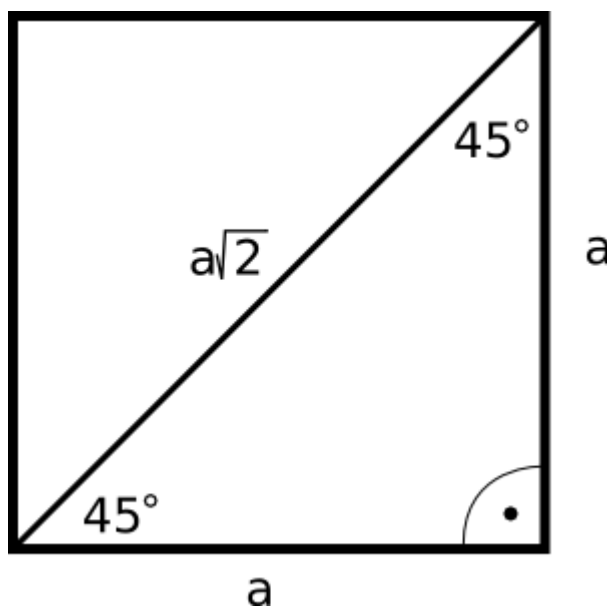
Przeczytaj

Treścią nazwy „uczeń” jest zespół cech:

- 1) człowiek;
- 2) pobierający edukację;
- 3) w ramach mniej lub bardziej sformalizowanego systemu nauczania.

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Podobnie treścią nazwy „kwadrat” jest zespół cech takich jak:

- 1) figura geometryczna;
- 2) posiadająca cztery boki;
- 3) posiadająca równe boki;
- 4) posiadająca równe kąty;

5) posiadająca równe przekątne;

6) dająca się wpisać w koło, itd.

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Jeżeli jakaś osoba nie posiada co najmniej jednej cechy będącej treścią nazwy „uczeń”, to nie jest uczniem. Podobnie jeśli jakaś figura nie posiada którejs z wymienionych elementów treści nazwy kwadrat, nie jest kwadratem.

Zazwyczaj spośród zespołu wszystkich cech wybiera się tzw. zespół cech konstytutywnych, czyli takich, które wystarczają, żeby wyodrębnić dany zbiór osób lub rzeczy spośród wszystkich innych. W przypadku kwadratu najczęściej jako konstytutywne podaje się cechy od 1 do 4, gdyż są wystarczające, żeby wyodrębnić kwadrat spośród wszystkich innych figur. Wszystkie pozostałe cechy charakterystyczne określa się wtedy mianem konsekwentnych, to znaczy wtórnych. Często zbiory cech konstytutywnych można zestawiać względnie dowolnie, toteż w efekcie zmienia się również zbiór cech konsekwentnych.

Używa się też w logice pojęcia cechy przygodnej (zwanej także akcydentalną) – jest to cecha, którą dany przedmiot posiada, a której posiadanie jest całkowicie bez znaczenia dla jego przynależności do klasy oznaczanej przez nazwę. Konkretny uczeń może być płci żeńskiej, narodowości polskiej i posiadać włosy kasztanowe, ale są to wszystko cechy przygodne, to znaczy niemające żadnego związku z jego przynależnością do klasy uczniów. Podobnie dany kwadrat może być przedstawiony jako zielony i o bokach długości cztery centymetry, ale to także są jego cechy przygodne.

Rozważmy teraz zakres nazwy. Przez zakres nazwy rozumiemy zbiór wszystkich oznaczanych przez nią osób, rzeczy bądź ich właściwości w przypadku nazw abstrakcyjnych. W logice rzecz oznaczaną przez daną nazwę przyjęło się określać mianem [desygnatu nazwy](#).

Wyróżniamy więc trzy rodzaje nazw ze względu na ich zakres:

- **nazwy ogólne**, tj. posiadające więcej niż jeden desygnat (uczeń, filozof, kosmonauta, gwiazda);
- **nazwy jednostkowe**, tj. oznaczające jeden desygnat (pierwszy Polak w kosmosie, najlepszy uczeń w klasie, najwyższy budynek w Warszawie);
- **nazwy puste** (pierwszy Polak na Marsie, zielony łabędź).

Należy przy tym pamiętać o dwóch rzeczach. Po pierwsze, że nazwa zbioru może mieć charakter jednostkowy – nazywamy takie nazwy zbiorowymi. „Klasa 1a” to nazwa jednostkowa oznaczająca klasę, jednak „uczeń klasy 1a” to już nazwa ogólna. Po drugie, że niektóre słowa używane w zdaniu, które wyglądają jak nazwy, nie są nazwami, lecz narzędziami do tworzenia nazw – nazywamy je [funktorami nazwotwórczymi](#). Zaliczamy do nich słowa takie jak „syn” czy „mąż”. Każde z tych słów odnosi się do czegoś lub kogoś spoza

niego, z czym dopiero tworzy pełną nazwę – „syn Jana Kowalskiego”, „mąż Marii Kowalskiej”.

Pozostaje nam tu jeszcze rozważyć ostrość nazwy. Są nazwy, których treść pozwala bardzo wyraźnie wytyczyć ich zakres, to znaczy wyraźnie wskazać zbiór ich desygnatów, jak wspomniany tu już „uczeń”, czy „kwadrat”. Jednak na przykład nazwa „łobuz” w zdaniu „Ten uczeń jest łobuzem” jest przykładem typowej nazwy nieostrej. Klasycznymi przykładami nazw nieostrych są potok lub łysina. Kiedy kończy się potok, a zaczyna rzeka? Kiedy przerzedzone włosy należy zacząć nazywać łysiną?

W przypadku nazw nieostrych istnieje klasa przedmiotów na pograniczu tego, co się do danego zbioru zalicza, i tego, co się doń nie zalicza. Uczeń, który się permanentnie spóźnia i nie przeprosza za to nauczyciela, jest już łobuzem, dla innych jest to jednak zdecydowanie za mało, by zaliczyć osobę do klasy łobuzów.

Łobuz to na pewno nazwa nieostra. Jakie inne przykłady nazw nieostrych przychodzą ci do głowy?

W świecie istnieją strumienie, łysiny i stany rzeczy oraz osób, których granice są trudne do wytyczenia. Z jednej strony w codziennej komunikacji powinniśmy starać się odróżniać nazwy ostre od nieostrych, powinniśmy też, chociażby na potrzeby doraźnej dyskusji, doprecyzowywać, to znaczy wyostrzać znaczenie nazw. I tak na przykład można wyostrzyć znaczenie nazwy „zatajenie”, tak żeby usprawnić naszą codzienną komunikację. Z drugiej strony trzeba pogodzić się z tym, że pewne rzeczy muszą pozostać nieostre – taka już ich natura. Arystoteles zajął w tej sprawie bardzo interesujące stanowisko:

((Arystoteles

Etyka nikomachejska

W ten sposób należy też oceniać wszelkie wywody: jest bowiem cechą człowieka wykształconego żądać w każdej dziedzinie ścisłości w tej mierze, w jakiej na to pozwala natura przedmiotu; bo na jedno niemal wychodzi przyjmowanie od matematyka wywodów, które posiadają charakter prawdopodobieństwa, i żądanie ścisłych dowodów od mówcy przemawiającego na zgromadzeniu ludowym.

Źródło: Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, tłum. D. Gromska, s. 1094.

Zdanie to pojawia się na samym początku jednego z najważniejszych dzieł z zakresu etyki. Jego autor, Arystoteles, chce nam tu uzmysłowić, że w dyscyplinie, którą się w tym tekście zajmuje, nie można żądać całkowitej ścisłości, przede wszystkim dlatego właśnie, że terminy, jakimi się w niej operuje, nie mogą być ostre tak, jak pojęcia matematyczne. Na tej podstawie możemy sformułować kolejną zasadę niniejszego opracowania.

Zasada trzynasta: W każdej dziedzinie wymagaj takiej ostrości pojęć i rozumowań, jaka jest w niej, ze względu na przedmiot rozważań, możliwa.

Jusepe de Ribera, *Arystoteles*, 1637

Arystoteles uważał, że jest przejawem barbarzyństwa oczekiwać ścisłości tam, gdzie to jest niemożliwe. Jakich innych dziedzin wiedzy, poza etyką, mogłoby to dotyczyć?

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Rodzaje nazw

Nazwy proste
składają się z jednego wyrazu
Nazwy złożone

Nazwy konkretne
Nazwy abstrakcyjne
Nazwy generalne
Nazwy indywidualne
Nazwy ogólne
Nazwy jednostkowe
Nazwy zbiorowe
Nazwy puste
Nazwy niezbiiorowe

Przykłady nazw i ich przyporządkowanie

Soczysty sucharek – złożona, konkretna, generalna, pusta, niez

Polak – prosta, konkretna, generalna, niezbiorowa.

Biblioteka Narodowa – złożona, konkretna, indywidualna, jędr zbiorowa.

Najdłuższa rzeka w Europie – złożona, konkretna, jednostkowa:

Piękny wiersz – złożona, abstrakcyjna, generalna, niezbiorowa.

Literatura – prosta, konkretna, generalna, zbiorowa.

Trafna analiza – złożona, abstrakcyjna, generalna, niezbiorowa.

Do ilu najwięcej kategorii na raz może należeć dana nazwa? Do ilu najmniej?

Słownik

desygnat nazwy

rzecz, osoba lub właściwość oznaczana przez nazwę

funktor nazwotwórczy

słowo, które samo w sobie nie tworzy nazwy, lecz buduje odniesienie (relację) do czegoś, z czym tworzy nazwę, jak „syn” czy „spadkobierca”

treść nazwy

to zbiór cech pozwalających wyodrębnić jej desygnat spośród wszystkich rzeczy, osób lub właściwości

zakres nazwy

zbiór desygnatów nazwy

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

„Okropność”, która pojawia się w dialogu w filmie, sprawia kłopot, gdyż jest nazwą...

☐ indywidualną.

☐ nieostrą.

☐ pustą.

☐ zbiorową.

Ćwiczenie 2

Nazwą jednostkową jest...

☐ „najszybszy człowiek na świecie”.

☐ „bocian czarny”.

☐ „osoba, która ma imieniny 3 listopada”.

☐ „Jan Kowalski”.

Ćwiczenie 3

Jednym ze znaczeń cytatu z Arystotelesa jest to, że mówca na zgromadzeniu ludowym...

- ☐ powinien operować wyłącznie nazwami konkretnymi.
- ☐ jest zmuszony do pewnego stopnia nieostrości w wypowiedziach.
- ☐ powinien mówić niejasno, bo podczas takich mów chodzi o wzbudzanie emocji, a nie argumentowanie.
- ☐ powinien dążyć do precyzji podobnej matematykowi, żeby być dobrze zrozumianym.

Ćwiczenie 4

Uzupełnij poniższą nazwę tak, żeby powstała nazwa konkretna, ale pusta.

człowiek, który siedzi

Ćwiczenie 5

Podaj dwa przykłady zdań nieostrych z różnych kategorii logicznych. Wyjaśnij, dlaczego są nieostre.

Ćwiczenie 6

Podaj treść następujących nazw, wskaż cechy konstytutywne oraz przykłady cech przygodnych do każdej nazwy: „wykałaczką”, „niezdrowa żywność”.

wykałaczką

niezdrowa żywność

Ćwiczenie 7

Znajdź dowolną nieostrą nazwę konkretną lub abstrakcyjną codziennego użytku. Zastanów się, czy można by ją uczynić bardziej ostrą. Zaproponuj, jak to zrobić.

Ćwiczenie 8

Wybierz dowolną krótką wypowiedź z bieżącego serwisu informacyjnego – dwa, trzy zdania. Zapisz ją i sklasyfikuj wszystkie występujące w nim nazwy.

Dla nauczyciela

Przedmiot: Filozofia

Temat: Kurs logiki: lekcja 12. Treść, zakres i ostrość nazwy

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kultura logiczna.

1. Podstawowe kategorie logiczne języka: nazwy i zdania. Uczeń:

- 1) wskazuje w odpowiednich tekstach nazwy i zdania w sensie logicznym;
- 2) odróżnia kategorie logiczne nazw i zdań od kategorii gramatycznych rzeczowników i zdań w sensie gramatycznym;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele lekcji (językiem ucznia):

- Poznasz kolejne ważne kryteria podziału nazw.
- Poćwiczysz odróżnianie nazw według ostrości.
- Nauczysz się w praktyce stosować kategorię treści i zakresu nazwy.
- Usystematyzujesz wiedzę na temat różnych rodzajów i sposobów odróżniania od siebie nazw.

Cele operacyjne. Uczeń:

- zna kryteria podziału nazw;
- rozróżnia zdania według ostrości;
- stosuje kategorię treści i podziału nazw;
- posiada wiedzę na temat różnych rodzajów i sposobów odróżniania od siebie nazw.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- film;
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z dostępem do internetu dla uczniów;
- tablica interaktywna lub rzutnik;
- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Nauczyciel prosi uczniów o sporządzenie krótkiej, kilkuzdaniowej dziennikarskiej relacji z jakiegoś zdarzenia, jakie miało miejsce poprzedniego dnia. Ich zadaniem jest jasność i przejrzystość.

Faza wstępna:

1. Podanie tematu i celu lekcji.
2. Nauczyciel prosi wybranych uczniów o prezentację pracy domowej. Wypisuje na tablicy kilka charakterystycznych używanych przez nich nazw. W czasie lekcji będzie się do nich odwoływał tłumacząc treść, zakres i ostrość nazwy.

Faza realizacyjna:

1. Nauczyciel prosi uczniów o dobranie się w trzyosobowe zespoły. Każdy zespół dostaje dwie nazwy: „nudna lekcja”, „sprężyna” (mogą być inne nazwy, które przyjdą do głowy nauczycielowi). Uczniowie mają za zadanie podać ich definicje.
2. Nauczyciel prosi kolejne grupy o podanie ich definicji. Następuje krótka rozmowa na temat różnic między definicjami oraz które są najlepsze i dlaczego.
3. Uczniowie zapoznają się z treścią e-materiału. Nauczyciel komentuje najważniejsze punkty upewniając się, czy uczniowie dobrze je rozumieją.

4. Nauczyciel wraca nazw wypisanych w efekcie realizacji pracy domowej. Pyta klasę o ich treść, zakres i ostrość. Następnie wraca do nazw zdefiniowanych w punkcie 1-2. W trybie rozmowy kierowanej prosi teraz klasę o podanie ich cech konstytutywnych oraz przykładów cech przygodnych.

Faza podsumowująca:

1. Na koniec zajęć nauczyciel raz jeszcze wyświetla na tablicy interaktywnej lub przy użyciu rzutnika temat lekcji i cele zawarte w sekcji „Wprowadzenie”. W kontekście wyświetlonych treści prosi uczniów o rozwinięcie zdania: Na dzisiejszych zajęciach nauczyłem się...
2. Wszyscy uczniowie podsumowują zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Uczniowie mają za zadanie wynotować trzy zdania z książki, którą czytają, wyodrębnić wszystkie występujące w nich nazwy, a następnie przyporządkować je do odpowiedniej kategorii. Nadto, jeśli we fragmencie występują nazwy nieostre uczniowie mają za zadanie spróbować je „wyostrzyć”.

Materiały pomocnicze:

- Brudnik E., *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie: przewodnik po metodach aktywizujących*, Warszawa 2010.
- Walczak P., *Metody aktywizujące w nauczaniu filozofii*, w: „Analiza i egzystencja” 10 (2009).

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Uczniowie zapoznają się multimedium w sekcji „Animacja” i przygotowują do niego pytania. Następnie zadają je sobie nawzajem, sprawdzając stopień przyswojenia jego treści.